

Mateja Kos

Od Deželnega muzeja za Kranjsko do Narodnega muzeja Slovenije: zbiranje, zbirke in zbiralna politika

Bližajoča se 200-letnica ustanovitve prvega muzeja na ozemlju sedanje Slovenije, Deželnega muzeja za Kranjsko, zdajšnjega Narodnega muzeja Slovenije, je zagotovo priložnost za premislek o zbiranju in (muzejskih) zbirkah kot tudi o različnih vlogah muzeja, ki se kažejo skozi to dejavnost.

Vloga in funkcija muzejev sta se v zgodovini spreminjali.¹ Pojavili so se v antiki kot zakladnice dragocenih predmetov, umetnin in vojaških insignij, zaplenjenih v bojih. Njihov namen je bil slavljenje zmagovalcev, občudovanje pomembnih vojskovodij in veličine vladarjev, obenem pa tudi izražanje bogastva, prestiža in moči. Zbrani predmeti pa takrat še niso bili zbirka v sodobnem pomenu besede, kjer niso pomembni samo njeni sestavni deli, torej posamezni predmeti, ampak tudi (ali predvsem) sporočilo, ki ga nosijo vsi skupaj kot celota. Tako jo definira tudi Zakon o varstvu kulturne dediščine (v nadaljevanju ZVKD-1). Tudi pozneje, v obdobju od srednjega veka do razsvetljenstva, so bile zbirke zasebnih in cerkvenih zakladnic še vedno tezavri artefaktov, nenavadnih stvari (kurioz), umetnin, primerkov rastlinskega in živalskega sveta, ki so bili predvsem pomembni kot redki in dragoceni primerki svoje vrste.

Sporočilnost zbirk je postala pomembna, ko so se muzeji odprli za javnost. Sporočilo prvih javnih muzejev je predvsem nagovarjalo informirano javnost, vendar je bilo poslanstvo prvih muzejev tudi izobraževanje množic, tudi (ali celo predvsem) tistih brez izobrazbe (Pearce, 1998, 3). Vlogo muzejev v Združenem kraljestvu v 19. stoletju je opisal Kevin Walsh (1992, 37): »Pojav muzejev je bil del izkušnje modernosti z razvojem znanosti in tehnike, industrijsko revolucijo in urbanizacijo ter torej spremembami v izkušnji časa in prostora. Vse to je konstituiralo viktorijansko družbo, ki je ustvarila idejo o državljanškem ponosu in poudarjanju potrebe po izobrazbi. Muzej lahko pojmuje kot ideološko orodje, ki je okrepilo takratno recepcijo reda, časa in napredka ali pa kot orodje napredka, predstavitve drugih krajev in drugih časov, ki so ljudem odpirali oči za svet, drugačen od njihovega lastnega.«

Če jih pogledamo z današnjega zornega kota, so bili muzeji v 19. stoletju urejena, a na videz suhoparna (brez posebnega spremnega gradiva, ki je značilno za sodobne

---

1 Za zgodovino muzejev in muzejstva glej Horvat, 1994; Tavčar, 2003; Mikuž, 2003; Hudales, 2008; Rogelj Škafar, 2011; Perko, 2014.

muzeje) in za nepoznavalca hermetično urejena skladišča stvari. V resnici niso bili takšni, saj so bile zbirke organizirane v skladu s tedaj prevladujočimi znanstvenimi načeli. Le njihov način komunikacije se je precej razlikoval od današnjega. V svetu pozitivizma in različnih taksonomij so bile tudi zbirke urejene v skladu z istimi načeli. Kazale so kronološki razvoj, tipologije in zgodovinske predmete kot attribute moči. Način interpretacije predmetnega sveta se je korenito razlikoval od današnjega, artefakti in umetnine so bili ločeni od sekundarnega, predvsem pojasnjevalnega in razlagalnega gradiva. Zbirke so skušale biti enciklopedična predstavitev sveta. V 19. stoletju so bili muzeji torej organizirani kot enciklopedični, taksonomski, specialistični, avtoritarni in pozitivistični. Tak je bil tudi njihov pristop do obiskovalcev.

Odprtju prvih muzejev javnosti je sledilo obdobje ustanavljanja nacionalnih muzejev, ki je tesno povezano s konsolidiranjem narodov in nastankom novih (narodnih) držav. Vloga teh muzejev je bila narodnoprebudna, narodno- in državotvorna. Takšne muzeje so v Srednji Evropi ustanavljali zlasti na ozemlju večetničnih držav (v Avstriji in nemških deželah). Obdobje razsvetljenstva, čas, v katerem je bil ustanovljen tudi Deželni muzej za Kranjsko, je čas ustanavljanja muzejev posameznih političnih ali geografskih entitet.

Večina prvih muzejev, odprtih za javnost, je nastala iz vladarskih zbirk, ki so vsebovale največje dragocenosti in pomembne umetnine. Pozneje, v začetku 19. stoletja, pa so v krogih razsvetljencev začele nastajati ideje o tako imenovanih domovinskih (deželnih, regionalnih, narodnih, domoljubnih, domoznanskih) muzejih. Marsikje v habsburški monarhiji, najprej na Madžarskem, nato na Štajerskem in Češkem, je razsvetljenskim krogom, v katerih so se zbirali znanstveniki, literati, polihistorji, njihovi mecen, industrialci in drugi, uspelo ustanoviti prve muzeje. V njihovih ustanovitvenih aktih, ki jih je potrdil tudi vladar, so navedene naloge, ki so brez izjeme zajemale zbiranje različnih predmetov, listin in knjig iz zgodovine, literature, umetnosti kot tudi naravnega okolja posameznih narodov ali prebivalcev določenega ozemlja. Zgodnje ustanove pa niso bile samo zbirke muzealij, ampak so veliko prispevale tudi k promociji znanstvenega dela v muzejih. Zato so se nekateri muzeji, katerih izobraževalna vloga je bila zelo poudarjena (na primer Joanneum v Gradcu), povezali s šolami. Funkcija tega muzeja in njegovih zbirk je bila celo najprej izobraževalna, šele pozneje se ji je pridružila tudi muzeografska predstavitev muzejskih zbirk (Die Geschichte des Universalmuseums Joanneum, 2018).

Omenili smo že, da je bila večina avstrijskih regionalnih muzejev ustanovljenih kot regionalnih, domovinskih, domoljubnih ali domoznanskih, vendar se v nekaterih ustanovitvenih aktih pojavlja tudi término nacionalni oziroma narodni. Tak primer je, denimo, današnji Univerzalni muzej Joanneum v Gradcu, ki je bil ustanovljen kot regionalni muzej za Notranjo Avstrijo, v sklepu o ustanovitvi iz leta 1811 pa je omejen kot narodni muzej (*Nationalmuseum*) (Die Geschichte des Universalmuseums

Joanneum, 2018). Enako velja, na primer, za Narodni muzej v Pragi, ustanovljen kot češki domovinski muzej, v aktih pa prav tako najdemo tэрmin narodni (*national*) (Das vaterländische Museum in Böhmen, 1842, 31–35), in tudi za Deželni muzej za Kranjsko (Petru, 1971, 8). Tudi ta je bil torej formalno sicer ustanovljen kot muzej ene od avstrijskih dežel, in sicer tiste z večinskim slovenskim prebivalstvom, a se tudi v njegovih ustanovitvenih dokumentih pojavlja izraz narodni, vendar ne kot izraz statusa muzeja, temveč kot opis karakterja njegovih zbirk.

1 Zbiranje kot oblikovanje kolektivnega spomina

Zbiranje je konstitutivna dejavnost muzejev. Tako Icomova definicija kot ZVKD-1 pojmujeta zbiranje kot eno od temeljnih dejavnosti muzeja, poleg hranjenja, preučevanja in posredovanja javnosti (Društvo ICOM, 2005; ZVKD-1, 2008). Muzejski predmeti niso samo materializirana preteklost, so tudi udejanjen kolektivni spomin določene entitete, na primer naroda. Ker je kolektivni spomin eden od temeljev za generiranje identitete, lahko rečemo, da njegovala materializacija, torej muzejski predmeti prav tako ustvarjajo identiteto.

V zvezi s predmeti v muzeju in identiteto piše Susan Pearce (1998, 24), ki pravi, da posamezniki zbirajo predmete, da si ustvarjajo lastno identiteto. Na povsem enak način lahko ustanova, na primer muzej, zbira predmete, da ustvarja identiteto skupnosti. Prebivalci določene dežele se, na primer, identificirajo z zbirko v nacionalnem muzeju, in to zato, ker je ta del njihove lastne zgodovine, preteklosti entitete, ki ji pripadajo. Identiteta je lahko ustvarjena na vsaki ravni, od osebne do lokalne, od regionalne do nacionalne. Pri strukturiranju identitete ima izjemno pomembno vlogo strukturiranje določene preteklosti, ki se kaže, na primer, v zavedanju, od kod prihajamo in del česa smo. Podobno opisuje vlogo spomina pri zbiranju Jan Assmann (2011, 15) v svojem delu *Kultura spominjanja*.

Susan Pearce (1998, 24) poudarja, da je bistven pomen predmetov, da so generatorji spomina. Meni namreč, da imajo samo predmeti moč, da v nekem smislu prenašajo preteklost v prihodnost, in sicer zaradi svojega resničnega, materializiranega odnosa do preteklih dogodkov. Zato se moramo truditi, da bi razumeli, kako lahko predmeti delujejo tako v preteklosti kot v sedanjosti, kakšne narave je ta odnos in zakaj ima za nas tako globok pomen.

Taka opredelitev je pomembna predvsem zato, ker predmet, ki pride v muzej, dobi novo, drugačno funkcijo, kot jo je imel v času svojega aktivnega življenja. Predmet ni mrtev, kot mu zaradi izgube vloge, ki jo je imel v času življenja – svoje osnovne funkcije –, pripisujejo nekateri muzeologi (Van Beek, 1990, 26–44), temveč se spremeni njegova funkcija. Vezi, ki so ga priklepale na spomin posameznika, se razklenijo in nastanejo nove, ki ga umestijo v širšo pomensko celoto, ki se na materialni ravni kaže

kot zbirka, na ideološki pa kot širši, na medsebojnih odnosih temelječi pomen. Kot pišeta Peter van Mensch in Leontine Meijer van Mensch (2015, 17), je zbiranje kot zvrst muzealizacije pravzaprav združevanje predmetov različnega izvora, ki v svojem »realnem življenju« niso bili v isti ali enaki konstelaciji, torej niso bili med seboj povezani na enak način, kot so v muzejski zbirki. Zbirka na ta način prikaže idejo preteklosti, vendar s stališča, ki omogoči razpravo o njej v sedanjosti.

Spomin torej na nek način deluje skozi predmete. Vendar pa so zgodbe posameznih predmetov nujno manj povedne kot zgodbe, ki jih sestavljajo širše pomenske celote. V fazi naracije se pojavi prehod iz zbira posameznih spominov ali spominov posameznikov v širšo celoto, v kolektivni spomin. Ta pa je po svojem bistvu drugačen, saj ni zgolj vsota številnih individualnih spominov, ampak so ti predelani in preoblikovani v drugačno celoto, ki ustreza določeni ideji.

Ob tem pa je pomembno še, da je temelj spomina pravzaprav čas. Spomin aproprira čas. Akumuliranje časa je karakteristika heterotopije, to so po Michelu Foucaultu prostori, ki imajo še drug pomen, kot se zdi na prvi pogled. V njih lahko najdemo vse druge realne prostore znotraj kulture. Taka prostora sta tudi muzej in knjižnica, ki oba akumulirata čas (Foucault, 1984, 1–9). Muzej torej prek predmetov, ki korespondirajo s spominom, pravzaprav akumulira čas in ga na nek način shranjuje.

Neposredno s spominom je povezan pojem dediščina. Pri tem pa v njeni definiciji, ki jo prinaša Zakon o varstvu kulturne dediščine, spomin kot posebna konstitutivna kategorija ni omenjen. Navaja namreč naslednje:

Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. (ZVKD-1C, Definicije)

Dediščina, ki je sicer pojem, ki označuje stvari in reči, ki jih od svojih predhodnikov nasledijo potomci, ima v tem primeru kolektiven in ne individualen pomen. Dediščina in spomin sta soodvisna in koreninita v pomenu preteklosti v sedanjosti, ki ga osmišljajo ravno spomini, bodisi individuuma bodisi skupnosti. Dediščina je torej pojem, ki na nek način predstavlja opredmeten kolektivni spomin. Zato obe definiciji muzeja pojma spomin sploh ne vsebujeta, saj ga ustrezno zamenjuje pojem dediščine.

O dediščini piše Aleida Assmann (2011, 17) na primeru arhivov, kar lahko popsplošimo tudi na muzeje, da so namreč kolektivno skladišče znanja, ki izpolnjujejo več različnih funkcij. Trije glavni vidiki so selekcija, ohranjanje in dostopnost. Arhiv je

torej institucionaliziran spomin države, naroda, družbe in zato leži nekje med funkcijo in skladiščem, kar je odvisno od tega, ali je organiziran kot politični instrument vlade ali zunanji repozitorij znanja. Še posebej omenja kulturno dediščino, ki jo definira kot poseben funkcionalni spomin, del arhiva.

2 Deželni muzej za Kranjsko, ustanovitev, zbiralna politika

Josip Mal (1931, 3–4) v predgovoru svojega Vodnika po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani² razmišlja o zgodovini muzejstva in Deželnega muzeja za Kranjsko; piše, da so razsvetljenci v drugi polovici 18. stoletja, ko so želeli izobraziti najširše kroge prebivalstva, začeli snovati prve večje javne muzeje. Odpirati so se začele zasebne zbirke redkosti, umetnin, obrtnih izdelkov in naravnih znamenitosti. Po napoleonskih vojnah je ideje povzelo romantično gibanje, ki se je za razliko od hladnega, razumskega, kozmopolitskega razsvetljenstva poglobljalo zlasti v zgodovino lastnega naroda ter raziskovalo njegove starine in posebnosti domače pokrajine, kot piše Mal (1931, 5). V nadaljevanju ugotavlja, da je bil duh časa naklonjen ustanavljanju muzejev, v katerih naj bi se zrcalila preteklost naroda, obenem pa tudi njihova sočasna kultura in narava. Tako so leta 1802 svoj muzej ustanovili Madžari, Čehi pa 1818 in si kot vzor izbrali načrt štajerskega deželnega muzeja Joanneuma, ustanovljenega leta 1811. Zanj si je prizadeval in mu finančno pomagal nadvojvoda Janez. Na podoban domovinski muzej za Kranjsko je mislil Žiga Zois, mecen Valentina Vodnika, ki je, na primer, preučeval nekatere rimske starine iz našega ozemlja, še opozarja Mal (1931, 5).

Prvi, ki je uradno načel vprašanje muzeja v Ljubljani, je bil guverner Ilirije, grof Sweerts-Sporck. Zgodaj spomladi leta 1821, v času ljubljanskega kongresa, je guverner cesarju izrazil željo, da bi Kranjska dobila lasten domovinski muzej, »kakršnega ima že več drugih provinc v državi« (Mal, 1931, 6). Cesar se je z idejo strinjal. Takoj (9. junija 1821) so člani gubernija pisali v Prago, Brno in Graz, da bi dobili njihove statute ter spise njihovih muzejev. Na seji Kranjskega stanovskega odbora 4. julija 1821 je škof Avgustin Gruber predlagal ustanovitev muzeja v Ljubljani. Napisal je obširno obrazložitev, kjer je omenil, da »novi muzej naj bi bil v bodoče torišče vsega znanstvenega dela in preizkuševališče vseh občekoristnih odkritij in naprav« (Mal, 1931, 6).

Eden od pobudnikov muzeja je bil torej Žiga Zois, za katerega vemo, da se je deklariral kot Slovenec. To med drugim dokazuje njegova zbirka slovenistike, ki je daleč presejala meje Kranjske. Preseganje meja Kranjske se kaže tudi v pismu Jožefa Kamilla Schmidburga, guvernerja in predsednika deželnih stanov, datiranem 15. februarja 1823 in naslovljenem na domače prijatelje znanosti (*An die Vaterländischen Freunde*

---

2 Besedilo v Vodniku je povzeto po objavah ob 100-letnici muzeja, ki jih je objavil v več številkah časopisa Slovenec (Mal, 1921).

der Wissenschaften).³ Schmidburg v njem omenja načrt zbiranja gradiva za nekaj mesecev pred tem ustanovljeni Deželni muzej za Kranjsko;⁴ pravzaprav gre za deklarirano zbiralno politiko muzeja: »Naš domovinski muzej naj bi zajel prvenstveno vse s področja nacionalnega slovstva (*National-Literatur*) in narodne ustvarjalnosti (*National-Produktion*). Prav tako naj združi vse, kar je v domovini (*Vaterlande*) ustvarila narava ali človeška pridnost. Shrani naj vse spomine na usodo dežele in na zasluge njenih prebivalcev« (Petru, 1971, 13). Zbirke, ki naj bi jih torej zb(i)ral muzej, so bile vseobsegajoče, enciklopedične, zajele naj bi vse, kar je bilo ustvarjenega v domovini (na ozemlju tedanje Kranjske). Še posebej pa je v načrtu zbiranja poudarjeno vse tisto, kar je značilno za deželo in njene prebivalce, torej premična kulturna dediščina, ki bi ji danes pripisali nacionalni pomen.

Muzej je najprej deloval na Salendrovi ulici, kjer pa je imel samo depoje. Prva leta svojega obstoja je torej posvetil predvsem pridobivanju gradiva in formiranju zbirk. Njegova prva stalna razstava je bila na ogled v ljubljanskem potresu leta 1895 poškodovani in nato porušeni stavbi liceja, ki je stala na današnjem Vodnikovem trgu v Ljubljani. Dne 4. oktobra 1831 jo je odprl Franc Jožef Hanibal grof Hohenwart, predsednik Kmetijske družbe za Kranjsko in tudi takratni predsednik kuratorija muzeja. Hohenwart je razstavo postavil skupaj s prvim kustosom muzeja, Henrikom Freyerjem (Hohenwart, 1936, 5).

Hohenwart (1832, 7, 8) je v svojem govoru, v katerem je navedel tudi zaslužne rojake, ki so prispevali k ustanovitvi muzeja, omenil, da ima skoraj vsaka avstrijska dežela svoj muzej ali prostor, kjer zbira naravne produkte province, spomenike svoje preteklosti, izdelke njene pridnosti ter druge predmete narave in umetnosti, ki izobrazujejo prebivalce in si jih ogledujejo tujci. V nadaljevanju je Hohenwart predstavil razstavljene zbirke, pri čemer je predvsem poudaril naravoslovne, saj sta bila s Henrikom Freyerjem oba strokovnjaka na tem področju. Na prvem in najpomembnejšem mestu, v vhodni avli, je stala zbirka mineralov Žige Zoisa. Prav on je bil med pobudniki muzeja tisti, ki ga je Hohenwart tudi sicer v svojem govoru najbolj izpostavil. Hohenwart (1832, 10–13) je natančno opisal zbiralno politiko muzeja in načrta smernice razvoja zbirk, seveda spet najnatančneje na področju naravoslovja. Ob tem pa je pomembno, da je bil Hohenwart vsaj kot darovalec dejaven tudi na drugih področjih izpopolnjevanja muzejskih zbirk, saj je podaril nekaj vrhunskih umetnin in artefaktov, na primer zbirko figurin Kitajcev – adorantov, zelo redek

---

3 Pismo (Poziv) je objavljeno v članku Petra Petruja (Petru, 1971, 8). Naslov je popolnoma enak naslovu razglaš v zvezi z ustanavljanjem Narodnega muzeja v Pragi. Tudi deli besedila so si podobni, vendar ne povsem. Predvidevamo lahko, da je načelnik Deželnega odbora Kranjske dobro poznal zapis načelnika Deželnega odbora za Češko, grofa Kolowrata, in da je bil ta spis med dokumenti, za katere so zaprosili člani gubernija.

4 Takrat se je imenoval Stanovski muzej. Ime Deželni muzej za Kranjsko je muzej dobil po cesarjevem ukazu leta 1826 (Petru, 1971, 11).

izdelek oblikovalca porcelana nymphenburške manufakture v Münchnu Franza Antona Bustellija iz okrog leta 1763.

Ta isti avtor je leta 1836 izdal vodnik po muzeju (Hohenwart, 1836). Opis zbirk lahko, kot že v prejšnjem primeru, razberemo tudi kot opis zbiralne politike muzeja. Razstavljene so bile tako naravoslovne kot kulturnozgodovinske zbirke, med njimi arheološke najdbe (predvsem iz Ljubljane), porcelan, steklo, izdelki iz kovine (vsega trojega je bilo 357 predmetov) (Hohenwart, 1836, 14), knjige, umetnine (17 slik kranjskih slikarjev), orožje in zaščitna oprema, sodobni obrtni izdelki in izdelki industrijskih obrazov na Kranjskem. Politika zbiranja je bila torej še vedno taka, kot so jo zastavili v ustanovitvenem programu, s poudarkom na enciklopedičnosti zbirk in zbiranju kulturne dediščine pokrajine oziroma naroda.

Leta 1838 je kuratorij muzeja, ki so ga sestavljali Wolfgang Lichtenberg, Benedikt Auersperg in Urban Jerin, objavil letni poročili za prejšnji dve leti (Landesmuseum, 1838). V njih so spet izpostavljene naravoslovne zbirke, nato sledijo tehnološke (Landesmuseum, 1838, 16–18) in zbirka modelov (na primer ladij). Nove pridobitve so bile v zbirki slik kranjskih slikarjev (Kurz von Goldenstein, Langus, Herrlein in drugi). Arheološke najdbe so bile zbrane v skupini starine (*Alterthümer*). Sledila sta orožje in zbirka redkih različnih predmetov, ki je obsegala vse mogoče, od egipčanskih starin do majolik.

Ob selitvi v novo stavbo, v kateri je Narodni muzej Slovenije skupaj s Prirodoslovnim muzejem Slovenije še danes, je kustos Karel Dežman pripravil novo stalno razstavo in že leta 1888 izdal vodnik po muzejskih zbirkah (Deschmann, 1888). Poleg rednih objav novih pridobitev za zbirko, ki jih je že Hohenwart začel redno objavljati v časopisih *Laibacher Zeitung* in *Illyrisches Blatt*,⁵ pomeni vodnik natančen pregled zbirk ter v zvezi s tem tudi zbiralne politike muzeja. V njem so na prvem mestu in najnatančneje predstavljene arheološke zbirke, od najdb v Vač do rimskega obdobja. Sledijo kulturnozgodovinski in etnografski predmeti, poseben prostor je posvečen zbirki donatorja Viktorja Smoleta, postavitve se nadaljuje s steklom, keramiko in porcelanom. Nato sledijo naravoslovni razstavni predmeti. Že hiter pregled vodnika torej pokaže, kako se je fokus v nekaj desetletjih popolnoma spremenil in se iz naravoslovja prenesel na arheologijo.

Arheologija je za nekaj desetletij, tudi v času mandata Alfonza Müllnerja, postala najpomembnejši segment zbiranja. To kažeta tudi prva uradna popisa zbirk muzeja, in sicer Knjiga pridobitev (*Erwerbungen*) ter Inventarna knjiga Deželnega muzeja za Kranjsko, ki so ju začeli pisati leta 1889. Arheološki predmeti so za razliko od ostalega popisani zelo natančno in opremljeni z risbami, medtem ko je preostalo gradivo opisano dokaj podrobno, a brez risb.⁶

5 Delni izpis iz obeh časopisov je objavil Matija Žargi (1994, 75–79). Po letu 1892, ko je ravnatelj Alfonz Müllner začel izdajati muzejsko revijo *Argo*, so podatke o pridobitvah začeli objavljati tudi v njej.

6 Za informacije se zahvaljujem Poloni Bitenc.

V *Priročniku za umetnost* iz leta 1902 je kot ena od ustanov, ki se ukvarjajo z umetnostjo, naveden tudi Deželni muzej za Kranjsko Rudolfinum (*Handbuch der Kunstpflege*, 1902, 447). V namenu njegovega delovanja (*Zweck*) so navedene naslednje dejavnosti: duhovni razvoj mladine, razširjanje in razvoj koristnih znanj, še posebej iz domoznanstva (*Landeskunde*) v najširšem pomenu, oživljanje obrti in občutka za umetnost. Področja, ki jih muzej pokriva, so: naravoslovje, zgodovina, etnologija, kulturna zgodovina in umetnostna zgodovina, vse s posebnim ozirom na deželo Kranjsko. Med posameznimi predmeti je, podobno kot v Dežmanovem vodniku, posebej izpostavljena situla z Vač.

V času mandata Josipa Mantuanija (1909–1924), ki je v svojih zapisih muzej imenoval enciklopedični (Mahnič, 2016, 210, 213), je ob nadaljevanju in širjenju teritorija arheoloških izkopavanj, pridobivanju etnografskega gradiva, na primer, s področja gradnje belokranjske železnice, rednih akcij za pridobivanje naravoslovnega gradiva, treba izpostaviti predvsem prizadevanje za izpopolnitev umetnostne zbirke. Mantuani je zelo podpiral mlajše slovenske umetnike, skrbel za odkupe in si prizadeval, da bi jih najprej deželna vlada, nato pa banovina najemala za javna naročila. Med njimi so bili Ferdo Vesel, Ivan Vavpotič, Matija Jama, Ivana Kobilca, Matej Sternen, Ivan Grohar in drugi (Kos, 2011b, 22–23). Mantuani si je prizadeval za sistematičnost zbirk, torej za njihovo dopolnjevanje in izpopolnitev v zaključene celote v skladu s sistemom, temelječim na kriterijih, oblikovanih glede na značaj zbirk (Mahnič, 2016, 214). To pa pomeni pomembno spremembo v zbiralni politiki muzeja.

3 Narodni muzej in Narodni muzej Slovenije

V času Mantuanijevega mandata je muzej leta 1921 pridobil status osrednjega državnega muzeja z imenom Narodni muzej (Kos, 2011a, 50–52). V času njegovega naslednika, Josipa Mala (1924–1945), so področje kulturne zgodovine, kamor je sicer uvrstil tudi arheologijo in numizmatiko (Mal, 1931), zaznamovali predvsem nakupi na pomembnih dražbah inventarja nekaterih gradov, in sicer Gornje Radgone, Turna pri Velenju, Murske Sobote, Novega Celja, Pukštajna, ter pridobitev pomembnih zbirk Otona Grebenca, Karla Strahla in Josipa Schwegla. Glede na to lahko utemeljeno zapišemo, da je bil v Malovem obdobju poudarek na zbiranju gradiva s področja uporabne umetnosti (tako imenovane kulturne zgodovine), kar dokazuje tudi njegov načrt za vzpostavitev obrtnega muzeja (Horvat, 2009[2010], 430–433). Zavedati se moramo, da je ustanovitev obrtnega oddelka (»muzeja«) že bila pogoj za dodelitev sponzorskih sredstev, ki sta jih ob gradnji nove muzejske stavbe Dežmanu zagotovila tako Kranjska hranilnica kot Viktor Smole. Ideja o ustanovitvi oddelka se je uradno izvršila šele leta 1946; prvič pa so bile zbirke s tega področja v večji meri razstavljene šele leta 2008, in sicer s pridobitvijo nove stavbe na Maistrovi ulici.

V času med obema vojnama sta se dogodila dva pomembna dogodka, ki sta močno zaznamovala zbirke in zbiralno politiko, namreč izdvojitve Kraljevega (zdaj Slovenskega) etnografskega muzeja in prevzem gradiva (Hudales, 2008, 177–187) ter oddaja več kot šeststotih umetnin Narodni galeriji.⁷ Muzej je takrat na področju zbirk kiparstva in slikarstva (ne pa del na papirju) izgubil vpliv, umetnostna zbirka, ki je ostala v muzeju, pa prejšnji status osrednje zbirke.

Od leta 1921 do 1981 je imel Narodni muzej status osrednjega muzeja. To pomeni, da je poleg strokovnih imel tudi teritorialne pristojnosti. V tem času je zbral nekatere najpomembnejše predmete z arheoloških izkopavanj na ozemlju celotne Slovenije kot tudi numizmatiko. Na področju tako imenovane kulturne zgodovine je po letu 1946 muzej imel predkupno pravico za gradivo iz starinarnic, ki bi bilo nadvse pomembno za slovensko kulturno dediščino. Muzej je torej zbiral nacionalno kulturno dediščino s celotnega ozemlja sedanje Slovenije.

S prestrukturiranjem muzejstva v Sloveniji v drugi polovici osemdesetih let ter začetku devetdesetih let 20. stoletja, dokončno pa z uveljavitvijo Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine je muzej izgubil osrednji status, ne glede na to, da ga je Vlada Republike Slovenije leta 1997 preimenovala v Narodni muzej Slovenije. Zbiralna politika muzeja sicer v skladu z ZVKD-1 in Sklepom o ustanovitvi javnega zavoda Narodni muzej Slovenije še vedno zajema celotno območje Republike Slovenije, vendar pa ne več najpomembnejših spomenikov, ki jih slovenska zakonodaja poimenuje spomeniki državnega pomena (ZVKD-1, člani 11, 13, 14, 19, 22, 41).

Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Narodni muzej Slovenije v tretjem členu definira namen tega javnega zavoda kot »uresničevanje nalog zbiranja, ohranjanja, dokumentiranja, preučevanja, interpretacije, upravljanja in razstavljanja premične in žive kulturne dediščine s področja kulturne zgodovine slovenskega etničnega prostora starejših in novejših obdobj«. V petem členu pa je med drugim določeno, »da muzej varuje in hrani zbirke državnega pomena ter jih dopolnjuje v skladu s poslanstvom muzeja« (Sklep o ustanovitvi, 2003), vendar pa ne tam ne v ZVKD-1 ni definirano, kaj spomeniki ali zbirke državnega pomena so ter kaj obsegajo, prav tako tudi ne, kako jih muzej zbira, kar je zlasti pomembno za področje arheologije, saj muzej nima dejanske teritorialne pristojnosti. Pojem nacionalno bogastvo, ki ga poleg naše poznajo tudi zakonodaje drugih držav, članic Evropske unije, je pri nas definiran nekoliko drugače, saj obsega skoraj vse, kar se nahaja v muzejih in sodi v predpisane časovne okvire (ZVKD-1, člen 10), medtem ko drugje, na primer na Nizozemskem (Heritage act, 2016), obsega le najpomembnejše umetnine ali artefakte nacionalnega pomena.

7 Kriteriji za delitev gradiva glede na sedanje stanje zbirk vseh treh ustanov niso bili povsem jasni. Tako je, na primer, v Narodnem muzeju ostal precejšen del zbirke Otona Grebenca, ter tudi nekaj zelo pomembnih umetnin, med drugimi skulpturi Mojstra iz Riminija, gotska Marija z Rožnika ali slika Kristusovo sorodstvo srednjeveškega mojstra iz Zipsa. V stari inventarni knjigi današnjega Narodnega muzeja Slovenije so oddana dela posebej označena.

V ZVKD-1 prav tako ni najti pojma nacionalna kulturna dediščina, ki jo poznajo, na primer, na področju knjižnic (Kodrič Dačić, 2012). Sodobna zbiralna politika Narodnega muzeja Slovenije je, podobno kot zbiralna politika vseh ostalih državnih muzejev, enaka zbiralni politiki vseh muzejev v Republiki Sloveniji z razširjenim teritorijem zbiranja na vso državo.

4 Zaključek

Narodni muzej Slovenije in drugi državni, nekdanji nacionalni muzeji danes skoraj ne opravljajo več pomembne državotvorne funkcije zbiranja, hranjenja, preučevanja in posredovanja najpomembnejših narodovih opredmetenih spominov, torej državne oziroma nacionalne kulturne dediščine v takšni meri, kot jo je opravljal prvi muzej na ozemlju današnje Slovenije, Deželni muzej za Kranjsko. V dvestotih letih so se okoliščine delovanja pomembno spremenile, še zlasti pa možnosti in priložnosti zbiranja. Krivda ni samo na strani zakonodajalca, ki muzejskega potenciala ni izkoristil v takšni meri kot v nekaterih sosednjih državah, zlasti v Avstriji z zbiranjem nacionalne kulturne dediščine (Bundesmuseen-Gesetz 2002) ali na Hrvaškem z dodelanim sistemom muzejske hierarhije (Zakon o muzejima, 2018), ampak tudi na strani muzejev in prekrivajočih se delokrogov, s čimer se zabriše začrtana linija predstavitve materializiranega kolektivnega spomina Slovencev. Narodni muzej Slovenije in ostali državni muzeji so tako izgubili pomembno vlogo v sistemu identitet, narodotvornih in državotvornih funkcij. Pojem identitet(e) je ključen za vzpostavljanje vsakršnih in vsakokratnih družbenih odnosov, ki zadevajo in jih vzpostavljajo posamezniki(ce), skupnosti, narodi, nacije. Muzeji imajo pri študiju, razmisleku in komuniciranju vedenja o potezah identitet(e) izjemno vlogo (Rogelj Škafar, 2011, 7–12). Prav ta vidik družbene vloge sodobnega muzeja bi bilo torej treba premisliti in znova poudariti.

Literatura

- Assmann, A., *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*, New York 2011, str. 119–136.
- Assmann, J., *Kultura pamčenja: pismo, sečanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*, Beograd 2011, str. 15.
- Deschmann, K., *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach*, Laibach 1888.
- Foucault, M., *Architecture /Mouvement/ Continuité*, 1984, str. 1–9, <http://web.mit.edu/alanmc/www/foucault1.pdf> [10. 2. 2019].
- Handbuch der Kunstpflege in Österreich, Wien*, 1902, https://archive.org/stream/handbuchderkuns01weckgoog/handbuchderkuns01weckgoog_djvu.txt [16. 3. 2020].
- Hohenwart, F. J. H., *Die eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier der allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde*, Laibach 1832.

- Hohenwart, F. J. H., *Leitfaden für die das Landes-Museum in Laibach besuchenden*, Laibach 1836.
- Horvat, J., Zbirke – predhodnice muzejev, *Argo* 36–37, 1994, str. 15–18.
- Hudales, J., *Slovenski muzeji in etnologija, od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*, Ljubljana 2008.
- Icomov kodeks muzejske etike, geslo Muzej, Ljubljana 2005, str. 9, http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/eticni_kodeks/eticni_kodeks.pdf [6. 7. 2018].
- Die Geschichte des Universalmuseums Joanneum, 2018, <https://www.museum-joanneum.at/das-joanneum/unsere-geschichte>, 2018 [11. 6. 2019].
- Kodrič Dačić, E., Knjižnica in kulturna dediščina: problematika strokovnih definicij in aktualnih normativnih rešitev, Ljubljana 2012, http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/knjiznice_in_kulturna%20dediscina.pdf [21. 11. 2019].
- Kos, M., Deželni muzej in status muzejev v Celju, Mariboru in na Ptuj, *Argo* 54/2, 2011a, str. 50–52.
- Kos, M., Josip Mantuani in umetnostna zbirka Deželnega muzeja, v: *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije*, Ljubljana 2011b, str. 22–23.
- Landesmuseum im Herzogthume Krain 1836–1837*, Laibach 1838.
- Mahnič, K., Josip Mantuani in moderni muzej: prispevek k razumevanju Mantuanijevih prizadevanj za reorganizacijo Deželnega muzeja za Kranjsko, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 52, 2016, str. 199–218.
- Mal, J., Ob stoletnici našega muzeja (1821 — 15. oktober — 1921.), *Slovenec: političen list za slovenski narod* 49, 1921, str. 234–237. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-16OK-V9SI> [11. 2. 2020].
- Mal, J., *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana 1931.
- Mikuž, M., *Muzeji v dobi globalizacije*, Ljubljana 2003.
- Pearce, S. M., *Museums, Objects, and Collections, A Cultural Study*, London, New York 1998.
- Perko, V., *Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa*, Ljubljana 2014.
- Petru, P., Mislil ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja, *Argo* 10/1, 1971, str. 8.
- Rogelj Škafar, B., *Upodobljene sledi narodne identitete*, Ljubljana 2011.
- Tavčar, L., *Zgodovinska konstitucija modernega muzeja kot sestavine sodobne zahodne civilizacije*, Ljubljana 2003.
- Van Beek, G., The Rites of Things. A critical View of Museums, Objects and Metaphors, *Etnofoor*, 3, 1990, str. 26–44.
- Van Mensch, P. in drugi, *New Trends in Museology II.*, Celje 2015.
- Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842, Vom Verwaltungsausschusse des Gesellschaft, Prag 1842, str. 31–35.
- Walsh, K., *The representation of the past. Museums and heritage in the post-modern world*, New York 1992.
- Žargi, M., Arhiv Narodnega muzeja kot vir za kulturnozgodovinsko gradivo, *Argo* 36–37, 1994, str. 75–79.

Predpisi

- Bundesmuseen-Gesetz 2002, z dodatki in popravki do leta 2018. Dostopno na: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnumm er=20001728> [17. 7. 2019]; angleško besedilo: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_2002_1_14/ERV_2002_1_14.pdf.

- Heritage Act, 2016, <https://english.inspectie-oe.nl/publications/publication/2016/9/14/heritage-act> [12. 1. 2019].
- Pravilnik o varovanju in hranjenju nacionalnega bogastva in muzejskega gradiva, o vpisu v razvid muzejev in o podelitvi pooblastila za opravljanje državne javne službe muzejev <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11332> [21. 8. 2019].
- Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Narodni muzej Slovenije, 2003, <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=SKLE4027> [19. 8. 2019].
- Zakon o muzejima, 2018, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html [1. 8. 2019].
- Zakon o varstvu kulturne dediščine, <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> [16. 11. 2019].

Mateja Kos

Od Deželnega muzeja za Kranjsko do Narodnega muzeja Slovenije: zbiranje, zbirke in zbiralna politika

Ključne besede: Deželni muzej za Kranjsko, Narodni muzej Slovenije, zbiranje, muzejska zbirka, premična kulturna dediščina

Evropski nacionalni muzeji, ustanovljeni po letu 1750, so imeli poleg kulturne tudi narodotvorno in celo državotvorno vlogo. Po ustanovitvi je opremljanje muzejev z zbirkami povsod postalo znak prestiža. Z zbirkami so jih opremili bolj, pa tudi manj premožni, ki so razumeli, da mora tak muzej v svojih zbirkah imeti najdragocenejše umetnine in artefakte. Vloga muzejev in njihovih zbirk ni bila samo v prikazovanju najboljšega s področja umetnosti, znanja in narave, ampak je bila tesno povezana z idejo naroda in narodovo zgodovino. Večina avstrijskih muzejev (z izjemo cesarskih zbirk) je bila ustanovljena kot regionalnih, vendar se v nekaterih ustanovitvenih aktih pojavlja tudi termin nacionalni oziroma narodni.

Tak primer je Deželni muzej za Kranjsko, sedanji Narodni muzej Slovenije, ki bo leta 2021 praznoval 200-letnico. To se kaže tudi v pismu Jožefa Kamila Schmidburga, guvernerja in predsednika deželnih stanov, v katerem navaja načrt zbiranja gradiva za muzej: »Naš domovinski muzej naj bi zajel prvenstveno vse s področja nacionalnega slovstva (*National-Literatur*) in narodne ustvarjalnosti (*National-Produktion*). Prav tako naj združi vse, kar je v domovini ustvarila narava ali človeška pridnost. Shrani naj vse spomine na usodo dežele in na zasluge njenih prebivalcev.« Zbiralna politika muzeja je takrat odražala status muzeja. Precej se je spremenila po razpadu Avstro-Ogrske, ko muzej ni bil več edini muzej na ozemlju sedanje Slovenije, še bolj pa v sodobnosti, ko so slovenski nacionalni muzeji izgubili narodotvorno in državotvorno vlogo.

Mateja Kos

From the Regional Museum for Carniola to the National Museum of Slovenia: Collection, Collections and Collection Policy

Keywords: Regional Museum of Carniola, National Museum of Slovenia, collecting, museum collection, movable cultural heritage

European national museums, established after 1750, have played a role in national formation. The great majority were founded by the then social elites: wealthy enlightened aristocrats or industrialists, patrons, polymaths and rulers. The role of museums at that time was closely linked to the idea of the nation and its history.

Most Austrian museums were established as regional ones, but the term national appears in some of their founding acts. This is the case, for example, with the present-day Universal Museum Joanneum in Graz, which was established as a regional museum for Inner Austria and is referred in its founding act as a national museum (*Nationalmuseum*). The same applies to the National Museum in Prague, as well as to the Regional Museum for Carniola, now National Museum of Slovenia, which will celebrate its 200th anniversary in October 2021. Its significance is also reflected in a letter from Joseph Kamil Schmidburg, Governor and President of the Provinces, to the Indigenous Friends of Science, in which he mentions a plan to collect material for the collections of the museum. The scope of the collections was intended to cover everything from national literature and national creativity, as well as anything created by nature or human effort. The museum was to keep all memories of the fate of the land and the merits of its inhabitants.

The museum's collection policy at that time reflected the status of the museum. It has changed considerably since the collapse of Austria-Hungary, but even more so in the present day, when in the Republic of Slovenia national museums no longer have nation- or state-forming functions.

O avtorici

Mateja Kos je muzejska svetnica v Narodnem muzeju Slovenije, obenem pa predava muzeologijo na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Sodelovala je pri več evropskih projektih in je članica programske skupine raziskovalnega programa Narodnega muzeja Slovenije *Predmet kot reprezentanca, okus, ugled, moč – materialna kultura na Slovenskem*. Je avtorica več člankov in razprav s področja muzeologije kot tudi drugih področij v zvezi z njenim delom v muzeju.

About the author

Mateja Kos is a senior curator at the National Museum of Slovenia. She also teaches museology at the Department of Art History of the Faculty of Arts, University of Maribor. She has participated in several European projects and is a member of the program group of the research program of the National Museum of Slovenia *Objects and prestige: taste, status, and power* (Research into the material culture in Slovenia). She is the author of monographs, articles and discussions in the field of museology, as well as other fields related to her work in the museum.